

УДК 11

ДІАЛОГІЧНЕ РОЗУМІННЯ ВІДКРИТОСТІ

Борис Поляруш

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра філософії
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

У статті здійснено філософський аналіз поняття «відкритість» у філософській концепції представника філософії діалогу – Мартіна Бубера і представника комунікативної філософії – Юргена Габермаса. У контексті комунікативної традиції досліджено поняття «відкритість», яке мислиться філософом як сфера для здійснення комунікативних зв'язків між рівними членами суспільства. Із погляду діалогічної парадигми досліджене поняття відкритості як екзистенційного стану готовності до діалогу з «іншим». Розглянуто відмінність між діалогічним і комунікативним трактуванням відкритості, окреслено два рівні здійснення відкритості: приватний і публічний. Визначено, що прояв публічної відкритості на загальному рівні притаманний комунікативному розумінню цього поняття. Приватний рівень відкритості знаходить своє місце саме в трактуванні такого явища філософією діалогу.

Ключові слова: комунікація, відкритість, суспільство, свобода, діалог, приватність, публічність, спільнота, Мартін Бубер, Юрген Габермас, комунікативна філософія, «Я», «Інший».

Постановка проблеми. Актуальність комунікативної філософії та філософії діалогу в ХХІ столітті засвідчує науково-філософський дискурс, який дедалі частіше оперує комунікативними категоріями та категоріями філософії діалогу. Репрезентантом попереднього твердження є українське сьогодення, яке все більше зосереджується на відстоюванні своєї ідентичності та свободи у виборі свого шляху. Сучасне суспільство, яке здійснило вибір, будучи на межі між демократичним і тоталітарним шляхами, обрало перший, унаслідок чого в нашому сьогоденні виникають нові потреби, потреби відкритості для інших культур і інших культур. Такий тип співіснування відкриває нові можливості взаєморозуміння та взаємного обміну тим чи іншим досвідом, але внаслідок цього з'являється нова проблема – проблема збереження власної ідентичності. Дослідженням цього питання займалися представники комунікативного напрямку філософії та філософи діалогу, зокрема Юрген Габермас і Мартін Бубер. Спільним для цих обох напрямів є те, що дослідження проблематики вчені здійснювали в межах розгляду феномена спілкування між людьми внаслідок установаження між суб'єктами цього спілкування взаємної відкритості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням феномена відкритості займалися такі європейські філософи, як Мартін Бубер, Юрген Габермас, Габріель Марсель, Пауль Тілліх, Емануель Левінас, Карл Ясперс та ін. Слід також зауважити, що саме завдяки розгляду цієї проблематики став відомим такий представник комунікативної філософії, як Юрген Габермас, який у своїх роботах здійснює базисний аналітично-історичний аналіз формування відкритості в суспільстві, але саме як публічної відкритості, що здебільшого притаманне комунікативній традиції у філософії. Мартін Бубер розглядає поняття «відкритість» власне як сферу приватного міжсуб'єктного спілкування, яке знаходить своє місце в повсякденному житті особи поряд з іншими особами.

У сучасному філософському дискурсі України дослідженням цієї філософської проблематики займалися такі дослідники, як О. Ермоленко, Д. Чумаков, А. Карась, О. Щурко та М. Тур. Слід зауважити, що здебільшого розгляд цієї теми знаходиться в межах взає-

модії, яка відображається формулою «громадянське суспільство – держава», велику роль також відіграє інформація, чи скоріше доступ до інформації, який є одним з основних регуляторів стосунків держави та суспільства в рамках однієї країни. Д. Чумаков зазначає: «Наприклад, у працях Ю. Габермаса взаємодія держави та громадянського суспільства простежується в контексті симбіозу та співіснування особистості й офіційних структур держави, а також системного та життєвого світів» [9, с. 225]. У цьому прикладі ми можемо продемонструвати розгляд концептуальної ідеї відкритості Юргена Габермаса виключно в межах зосередження наукового погляду на взаємовідношення між державними та суспільними структурами. На протигагу цьому така проблематика потребує свого пояснення в дещо іншому векторі, зокрема прослідкування розвитку та встановлення відкритості саме всередині суспільства або в рамках суб'єкт-суб'єктних відношень, не звертаючись до загальноючих абстракцій.

У сучасному українському дискурсі ця проблематика знаходиться на стадії розгляду й не набула потрібного рівня опрацьованості українськими філософами, унаслідок чого можна сказати, що вона лише набуває актуальності у вітчизняному філософському дискурсі. Саме ж поняття «відкритість» знаходить своє пояснення з погляду політологічних і психологічних досліджень, що зумовлює певну вузькість у трактуванні цього поняття. Філософський аналіз цієї проблематики може надати їй ширшої характеристики, що розкриває всю повноту проявів відкритості людини до людини або до суспільства загалом. Отже, філософські джерела із цієї проблематики потребують щораз нового дослідження, лише за наявності якого здатне відкритися нове «поле» розуміння названої проблематики.

Метою статті є філософський аналіз феномена відкритості у філософських концепціях представника комунікативної філософії – Юргена Габермаса, представника філософії діалогу – Мартіна Бубера, а також дослідження відкритості як сфери публічного та приватного міжсуб'єктного спілкування.

Виклад основного матеріалу. Питання відкритості у філософії набуло свого вагомого значення й актуальності на початку ХХ століття, коли гостро постала проблема мирного співіснування різних, а подекуди й суперечливих культур, унаслідок чого відбувалося загострення в різних сферах людського існування. Слід зауважити, що саме в ХХ столітті відбувається філософський аналіз відкритості з погляду двох відмінних між собою філософських напрямів – філософії діалогу та комунікативної філософії. Також важливим фактором є те, що ці два напрями, пропри подібний категоріальний апарат й ідентичний об'єкт дослідження, також є абсолютно відмінними між собою. Представники комунікативної парадигми, зокрема Юрген Габермас, розглядають відкритість власне як сферу публічного, яка слугує певним нормативом поведінки людини в зрілому демократичному суспільстві, що знаходиться на високій стадії свого історичного розвитку. Натомість представники філософії діалогу, зокрема Мартін Бубер, зосереджують свою увагу саме на тому, що відкритість є власне проявом приватної сфери, яка знаходить своє втілення в діалогічному відношенні між двома індивідами чи власне особами, міжсуб'єктність яких (за умови відкритості) формує міжсуб'єктну сферу діалогічних відношень.

Така відмінність у розгляді проблематики відкритості з'являється внаслідок вагомої відмінності в трактуванні людського спілкування представниками цих філософських традицій. Також слід зауважити й те, що філософи діалогу та представники комунікативної парадигми відмінні між собою й у тому, що ставлять перед собою зовсім інші завдання. Зокрема, комунікативна традиція зосереджує свою увагу на тому, як історично формувалася відкритість у рамках розвитку цілого суспільства, унаслідок чого ми можемо констатувати, що ознакою комунікативного підходу до цього питання є його загальність та історичність.

У рамках філософії діалогу відбувається аналіз формування та встановлення відкритості власне між індивідами внаслідок їх екзистенційного розвитку й усвідомлення себе як особистостей, що здійснюється під впливом не так історичного розвитку та поступу, як власне під тиском морально-етичної сфери.

Відкритість як сфера діалогічного стосунку в діалогізмі Мартіна Бубера.

Проблематика відкритості в межах власне філософії діалогу отримує нову актуальність для європейського суспільства початку ХХ століття. Розглядаючи феномен міжособистісного спілкування, філософи наголошували на тому, що акт справжнього спілкування між двома особами може відбутися за умови наявності між ними певного екзистенційного прагнення до перебування поряд із іншим і готовності прийняти цього іншого як рівного собі суб'єкта, який володіє певною сукупністю індивідуальних відмінностей. Таке екзистенційне прагнення було охарактеризоване як відкритість. Сама важливість відкритості для діалогічної парадигми прослідковується у творах Мартіна Бубера, зокрема в одному з них він написав: «Знання й не потрібне. Адже там, де між людьми встановилася відкритість, може навіть не в словах, прозвучало священне слово діалогу» [2, с. 96]. Тут прослідковується те, що відкритість є не просто складником діалогічного стосунку, а власне його умовою, адже лише будучи відкритим іншому, можна вступити в діалог. Слід також зауважити й те, що із цього погляду відкритість залишається у сфері приватності, без можливості виходу на загальний рівень, оскільки внаслідок узагальнення здійснюється її нівеляція, яка полягає в роздрібненні та певному деструктивному впливі тиску багатьох інших навколо нас. Це зауваження констатує те, що Мартіном Бубером було здійснено аналіз власне приватного духовного спілкування між особами, а не публічного комунікативного дискурсу. З одного боку, ми можемо піддати цей підхід критиці, оскільки він занадто звужує коло проблематики лише до міжособистісного діалогічного спілкування, оскільки людське існування в сучасному технологеному та комп'ютеризованому суспільстві ніяк не може бути охарактеризоване як власне приватне, адже внаслідок розвитку технологій у сфері комунікації наше комунікативне коло може розширитися настільки, що може вийти (і вже вийшло) за межі держави, у якій ми живемо, таким чином поєднуючи нас з індивідами, які є представниками суспільства, відмінного від нашого. Таким чином, сфера публічного завжди є такою, у якій ми знаходимося і в якій ми взаємодіємо з іншими індивідами. З іншого боку, ми не можемо не зауважити, що цей підхід виправдовує себе ґрунтовністю в розгляді спілкування в приватній сфері, адже незалежно від розвитку технологій людина завжди залишається людиною, а людське спілкування залишається таким, яке завжди знаходиться в межах двох сфер – публічної та приватної. Адже скільки б особа не знаходилася в межах публічної сфери, керуючись установленими нею нормативами соціальної поведінки в рамках публічності, усе рівно рано чи пізно відбувається вихід із неї у сферу приватну, під впливом емоційних чи якихось інших чинників. Особа може бути знайомою зі своїм візаві, але попри їхнє безпосереднє знайомство діалог між ними двома може й не відбутися, унаслідок чого ми можемо також зауважити, що діалогічна приватна відкритість жодним чином не може характеризуватись як певний факт знайомства й механічного переходу спілкування з публічного на приватний рівень, адже сам філософ писав: «Вони зустрічалися ще до того, як кожен із них звернувся в душі до іншого, і з цього моменту, уявляючи собі іншого, воістину говорив із ним і йому» [2, с. 98]. Вищесказане поряд із цитатою самого філософа репрезентує нам тезу про те, що діалог не може відбуватися механічно на побутовому рівні, без екзистенційного поривання до цього й екзистенційної відвертості відносно нашого іншого.

Відкритість як норматив соціальної поведінки в межах публічності в парадигмі Юргена Габермаса. На відміну від представників філософії діалогу, представники

комунікативної традиції зосереджували свою увагу не на індивідуальному духовному спілкуванні у сфері приватності, а перемістили наголос на сферу публічності, таким чином роблячи спробу характеристики суспільства в цілому, а також намагаючись окреслити комунікативні зв'язки в межах спільноти та надати їм певної схематизації. Одним із філософів комунікативної парадигми, які намагалися пролити світло на розвиток відкритості як власне соціального феномена з погляду історичного розвитку демократичного суспільства, був Юрген Габермас. У своїх творах він неодноразово здійснював історико-соціальний аналіз комунікативних зв'язків у суспільстві на прикладі комунікативних спільнот, які існували на певному етапі історії: «Громадянську відкритість можна визначити насамперед як сферу згуртованих у публіку приватних осіб» [5, с. 71]. Загалом слід одразу зауважити, що Юргена Габермаса, на відміну від Мартіна Бубера, цікавила проблема спілкування з погляду спілкування спільнот між собою чи спілкування спільноти й держави, що сигналізує нам про те, що філософ зосереджувався власне на цій проблематиці з погляду публічного. Слід також зауважити, що сама відкритість розуміється ним як певна установка, яка склалася історично й сигналізує нам про стан розвитку певного суспільства: «Ця репрезентативна відкритість виступає не як соціальний простір, сфера відкритості; якщо термін вибрано вдало, то це більше схоже на різновид ознаки статусу» [5, с. 52]. Таким чином, ми маємо право вважати, що відкритість у розумінні вченого, з одного боку, виступає певним нормативом соціальної поведінки в межах певної спільноти, а з іншого – є не чим іншим, як станом доступності інформації для суб'єкта, унаслідок чого останнє сигналізує нам про перехід від схеми розгляду комунікації «суб'єкт – суб'єкт» до схеми «суб'єкт – держава», що вже демонструє нам, що така відкритість неможлива без притаманності їй публічності. Із погляду загальності такий підхід виправдовує себе, оскільки дозволяє нам детально розглянути історичний розвиток відкритості на більш загальному рівні та створює всі потрібні умови для можливості схематизації взаємного спілкування. З іншого ж боку, цей підхід обмежує розгляд суспільства, зосереджуючись виключно на макрорівні в ході розгляду суспільства, залишаючи поза увагою нераціональні чи психологічні чинники в ході творення комунікативних зв'язків. Адже нерідко навіть на індивідуальному рівні під впливом нераціональних чинників ми можемо спостерігати низку рішень, що їх приймає індивід, які мають наслідки для всього суспільства. Таким чином, слід зауважити, що у своїй комунікативній схемі Юрген Габермас дещо перебільшує роль раціональних чинників у різних типах комунікації, що сигналізує нам про те, що нераціональні й афективні дії залишилися за межами розгляду та не були досліджені німецьким філософом. З одного боку, можна піддавати цю «білу пляму» в його концепції безкінечному потоку критики, з іншого боку, слід зауважити, що можливість здійснення загальної схематизації в основному можлива лише завдяки розгляду раціональних чинників, оскільки психологічні аспекти індивіда обов'язково наявні в кожній комунікативній дії, яку вчиняє індивід, і завжди являють собою детермінуючий фундамент для типу поведінки людини в певній ситуації. Але в цей же момент ми зменшуємо масштаб розгляду й приходимо до персонального рівня, який уже ніяк не дозволить нам вийти на більш загальний; попри ґрунтовність цього підходу з погляду індивідуалізму, він абсолютно безплідний на макрорівні. Саме тому філософ у певному сенсі слова нехтує персональними аспектами одиничного індивіда та бере собі за вихідний пункт історичну тенденцію, яка мала місце в той чи інший відрізок історії. У цьому аспекті слід сказати, що такий тип погляду цілком відповідав поставленій меті Юргена Габермаса – охарактеризувати комунікацію в межах суспільства.

Висновки. Вище було сказано, що діалог у розумінні Мартіна Бубера – це не просто обмін інформацією за допомогою вербальних або невербальних знаків, це насамперед

духовний зв'язок, який не передбачає обміну інформацією чи досягнення якоїсь певної мети, він насамперед феномен, вища стадія спілкування людини з людиною. Звичайно, унаслідок діалогічного стосунку може мати місце й обмін знаками або досягнення якоїсь прагматичної мети, але щоб уникнути неприпустимої помилки, слід поставити наголос на тому, що ці явища ні в якому разі не можуть бути основними чинниками, які змушують вступити в цей духовний зв'язок. Слід також зауважити, що у сфері людського спілкування філософ виділяв три види діалогу, зокрема діалог, комунікація та монолог. У межах цієї проблематики вважаємо за доцільне зупинитися на двох перших видах діалогу, оскільки на їх прикладі можна продемонструвати відмінність між публічною комунікацією та приватним діалогом у розумінні філософа: «Я знаю три види діалогу: справжній, який може бути виражений як у словах, так і в мовчанні; у цьому діалозі кожен із його учасників справді має на увазі іншого чи інших в їх наявному й своєрідному бутті та звертається до них, намагаючись, щоб між ним і ними встановилося живе взаємовідношення; технічний, викликаний лише необхідністю об'єктивного взаєморозуміння...» [2, с. 108]. Можемо констатувати, що філософа мало цікавить передача інформації на приватному рівні, тобто все, що виходить за межі приватності, виходить за межі діалогічного, формуючи рамки діалогічного. З іншого боку, ми повинні також наголосити й на тому, що сфера публічного ніяк не заперечується й не критикується Мартіном Бубером, навпаки, вона вважається ним одним із основних складників людської екзистенції, що нерідко позбавлена людської творчої суб'єктивності.

Якщо ж зосередитись на комунікативній схемі «держава – суспільство» в контексті відкритості, то слід зауважити, що сама схема вже сигналізує нам про те, що такий тип відкритості, який мав місце в межах розгляду діалогічної традиції в рамках комунікативної парадигми, належить або до сфери етичного, або до сфери нерационального. Таким чином, значення відкритості, яким його наділяв Мартін Бубер, повністю залишається за рамками розгляду Юргена Габермаса. Відкритість із погляду комунікативної традиції – це тип раціональної поведінки людини в межах суспільства, якому такий тип притаманний; тобто значення відкритості втрачає весь багаж метафізичності, який був наданий їй філософами-діалогістами. Слід також сказати й те, що таке позбавлення цілком виправдовує себе з погляду раціоналізації інтерсуб'єктивних комунікативних зв'язків, яку намагається здійснити Юрген Габермас. Наступним відмінним пунктом у розумінні відкритості є те, що Юрген Габермас розуміє відкритість власне буквально як відкритість, відкритість у сенсі доступності інформації в суспільстві, унаслідок чого слід констатувати відмінність у трактуванні ним цього феномена від трактування Мартіна Бубера, який надавав їй метафізичності.

Список використаної літератури:

1. Бубер М. Гог і магог / М. Бубер. – Київ : Дух і літера, 2008. – 304 с.
2. Бубер М. Диалог / М. Бубер // Два образа веры. – Москва : Республика, 1995. – С. 93–120.
3. Бубер М. Проблема человека / М. Бубер // Два образа веры. – Москва : Республика, 1995. – С. 157–232.
4. Габермас Ю. Залучення Іншого. Студії з політичної теорії / Ю. Габермас. – Львів, 2006. – 416 с.
5. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: Дослідження категорії громадянське суспільство / Ю. Габермас. – Львів : Літопис, 2000. – 318 с.
6. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення / Дж. Кін. – Київ : АНОД, 2000. – 116 с.

7. Тур М. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів / М. Тур. – Київ : Парапан, 2006. – 396 с.
8. Щурко О. Габермас про інституціоналізацію сфери громадської відкритості / О. Щурко // ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ. Серія журналістика. – 2007. – Вип. 30. – С. 78–84.
9. Чумаков Д. Генеза теоретичних і концептуальних засад взаємодії громадянського суспільства та інституту держави / Д. Чумаков // Політологічні записки. – Луганськ. – 2013. – Вип. 2. – С. 218–227.
10. Ермоленко О. Этика ответственности и социальное бытие человека / О. Ермоленко. – К. : Наукова думка, 1994. – 193 с.
11. Хабермас Ю. Гражданство и национальная идентичность / Ю. Хабермас. – Москва : Academia, 1995. – 219 с.
12. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. Лекции и интервью / Ю. Хабермас. – Москва : Наука, 1992. – 419 с.
13. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – СПб. : Наука, 2000. – 137 с.
14. Хабермас Ю. Политические работы / Ю. Хабермас. – М. : Праксис, 2005. – 368 с.

DIALOGICAL UNDERSTANDING OF THE OPENING

Boris Polarush

*Lviv National Ivan Franko University,
Department of Philosophy
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The philosophical analysis of the phenomenon of opening has been considered in the communication philosophy of the philosopher Yurgen Habermas and in the dialogical philosophy by Martin Buber in the article. This communication is considered as the form of the relationship of “I-Another”. The ontological character of the communication, in which “I” becomes present as “Another”, is investigated in the context philosophy of meeting. The reflection upon the categories of the relationship of “I-Another” takes place in the spirit of communication motifs. The novelty of the article consists in the synthesis of the leading ideas of philosophy of communication, which has been studied in the philosophical thought for the first time.

The primary bases of these philosophical streams are the categories of “communication” and “opening”. Opening is considered as some kind of space for communication. This article is devoted to the examination of opening for the human communication. Opening is the main aspect to understand society as a democratic society, because only in the democratic society the free horizontal communication between the members of this community can be observed. Another important aspect of the article is the presence of true information in mass media and their availability for the society.

Key words: dialog, communication, opening, society, freedom, privacy, publicity, community, Martin Buber, Yurgen Habermas, communication philosophy, “I”, “Another”.